

प्रहसपंगगनिध्याजीवो प्रहो ववो वलं

आवरताशक्ति जीवो पाधि

विदने पशक्ति इधरो पाधि

सान्निध्य

साहज्य

सामोष

सायज्य

आशाश्रुवाधि

1.576

ASHA ARCHIVES

एतावत्कालपर्यन्तमहोवासेनाकेचिदेवेदिषम्



॥ त. बो ॥

॥ १ ॥

श्रीगणेशायनमः॥ वासुदेवे दयोगी त्वं नत्वा ज्ञान परं गुरुं॥ सुमुश्नं गंहितार्थाय न  
त्ववो बोऽभिधीयते॥ १॥ साधन चतुष्टय सम्यक्ताधिकारिणां मोक्षसाधनभूतं तत्  
विवेकः प्रकारं स्वश्यामः॥ साधनचतुष्टयं किम्॥ नित्यानित्यवस्तुविवेकः॥ १॥ इ  
ह सत्त्वार्थफलभोगविशगः॥ २॥ साधारिषट्सम्पत्तिः॥ ३॥ सुमुश्नत्वेति॥ ४॥ नित्यं वस्तु  
कवस्तु॥ तद्व्यतिरिक्तं सर्वमनित्यम्॥ अयमेव नित्यानित्यवस्तुविवेकः॥ विशगः क  
सर्वभोगेधिच्छाण्डिचमः॥ शमादिसाधनसंपत्तिः कः॥ शमोदमस्तसंपत्तिरिति  
क्षात्रह्मासमाधानश्चेति॥ शमः कः॥ मनोनिग्रहः दमः कः॥ चक्षुर्गदिवो ह्येन्द्रियनि  
ग्रहः॥ तपः किं॥ स्वधर्मानुष्ठानमेव॥ नितिशाका॥ शीतोत्तमसुखदुःखादिसहि  
प ३

॥ एम ॥

॥ १ ॥

भुवं॥ श्रद्धाकीदृशी॥ गुरुवेशान्तवाक्येषु विश्वासः॥ समाधानं किं॥ चित्तैकाग्रता॥ सुमुश्  
त्वे किं॥ मोक्षो मे भूयादिति दृढेच्छा॥ ४॥ एतत्साधनचतुष्टयवन्तं तत्त्वविवेकस्याधिका  
रिणो भवन्ति॥ तत्त्वविवेकः कः॥ आत्मा सत्त्वम्॥ तदन्यत्सर्वमिथ्येति॥ आत्मा कः॥ स्थ  
लसूक्ष्मकारणशरीरव्यतिरिक्तः पञ्चकोशातीतः सत्त्वमवस्थात्रयः साक्षी सच्चिदा  
नन्दस्वरूपः सत्यस्मिन्निति॥ स आत्मा॥ स्थूलशरीरं किम्॥ पाञ्चीकृतपञ्चमहाभू  
तैः कृतं सरसत्कर्मजन्यं सुखदुःखादिभोगायतनं शरीरं॥ अस्मि जायते वर्धते  
विपरीणमते॥ अपधीयते॥ विनश्यति॥ इति षड्भावविकारवत्तत्स्थूलशरीरं॥ स  
क्ष्मशरीरं किं॥ अपञ्चीकृतपञ्चमहाभूतैः कृतं सत्कर्मजन्यं सुखदुःखादिभोगसाध



॥ न. बो. ॥  
॥ २॥

ध

नं पञ्चज्ञानेन्द्रियाणि प्राणाः पञ्च मनश्चैकं बुद्धिरेका एतत्सहस्रकलाभिः सह  
यत्निसृजितं तत्संशरीरम् कारणशरीरं किं अनिर्वाच्यानाद्यविद्यारूपं शरीरं द्वयस्य  
कारणमात्रं सत्स्वरूपाः ज्ञाने निर्दिष्टं कल्पं यदस्ति तत्कारणशरीरं अवस्थात्र  
यं किम् जाग्रदवस्था जाग्रदवस्था का श्रोत्रादिज्ञानेन्द्रियैश्च शरीर  
दिविन्द्रियैश्च ज्ञायते यत्सा जाग्रदवस्था स्थूलशरीरमभिमानि आत्मा विश्व इत्यु  
च्यते स्वप्नावस्था का जाग्रदवस्था या यदृष्टं यच्छ्रुतं तज्जनितवासंयानि दासमा  
येषु पञ्चैः प्रतीयते सा स्वप्नावस्था सूक्ष्मशरीरमभिमानि आत्मा तैजस उच्यते सु  
षुप्तावस्था का अहं किमपि न जानामि सुखेन मयानि दासमयानि जानुमयते

॥ ग. म. ॥  
॥ २॥

इति यत् सा सुषुप्तावस्था कारणशरीरमभिमानि आत्मा याज्ञ उच्यते पञ्चकोशा  
के अन्नमयः प्राणमयः मनोमयः विज्ञानमयः आनन्दमयश्चेति अन्नमयः कः  
अन्नरसेनैव भूत्वा भिरुद्रिं प्राप्य भन्नरूपं पृथिव्या यद्विलीयते सोऽन्नमयः कोशः  
स्थूलशरीरं प्राणमयः कः प्राणादिपञ्चवायवः वागादिपञ्चकर्मैन्द्रियं मिलि  
त्वा प्राणमयः कोशः मनोमयः कः मनश्च ज्ञानेन्द्रियं पञ्चकं मिलित्वा भवति म  
नोमयः कोशः विज्ञानमयः कः बुद्धिरेव ज्ञानेन्द्रियं पञ्चकं मिलित्वा विज्ञानम  
यो भवति अज्ञानमेवानन्दमयः सर्वमेव कारणशरीरं भूतं अविद्यास्थमलिनस  
त्वादिद्वित्रिसहितं सत् आनन्दमयः कोशः एतत्कोशपञ्चकं च मदीयाः प्रा



॥ त. त्व. वो ॥  
॥ ३ ॥

एषा मदीयस्मानमदीयावुद्भिर्मदीयमज्ञानमिति स्येनैव ज्ञायते तद्यथा ॥ मदीयत्वेन  
 ज्ञातंकटककणल गृहादिकं स्वस्माद्भिन्नं ॥ तथाप्यन्वकोशादिकं मदीयत्वेन ज्ञातं भा  
 त्मानभवति ॥ आत्मा कस्तर्हि ॥ सच्चिदानन्दस्वरूपं सत्कथं कालत्रयेति यत्तिसत् ॥  
 चिन्नामज्ञानस्वरूपः ॥ आनन्दो नाम सुखस्वरूपः ॥ एवं भूतं सच्चिदानन्दस्वरूपं स्वात्मा  
 नं ज्ञानीयात् ॥ अथ चतुर्विंशतितत्त्वोत्पत्तिवक्ष्यामः ॥ वस्त्राभ्रयासत्वरजस्तमोगुणात्मि  
 कामाया अस्ति ॥ तत आकाशः सम्भूतः ॥ आकाशाद्वायुः ॥ वायोरग्निः ॥ अग्निरूपः ॥ अक्षः प  
 र्थी ॥ एतेषां पञ्चतत्त्वानां मध्ये ॥ आकाशस्य सात्त्विको शास्त्रेन्द्रियं सम्भूतं ॥ वायोः शा  
 त्विको शान्दगिन्द्रियम् ॥ अग्नेः सात्त्विको शास्त्रेन्द्रियम् ॥ जलस्य सात्त्विको शास्त्रेन्द्रियम्

॥ राम ॥  
॥ ३ ॥

वेदियम् पृथ्वीसात्विकांशाद्वाणेन्द्रियम् तेषां पञ्चतत्त्वानां समष्टिसात्विकांशादन्न  
 करणतद्वन्निभेदेन मनोवृद्धिं हकारचिन्तान्तःकरणानि तेषां पञ्चतत्त्वानां मध्ये जाका  
 शस्यराजसांशाद्वागिन्द्रियम् वायोरजसांशात्पाणिन्द्रियम् वहेरजसांशात्पादेन्द्रि  
 यम् जलस्य रजसांशादुपस्थेन्द्रियम् पृथ्वीरजसांशादुक्षेत्रेन्द्रियम् एतेषां पञ्चत  
 त्वानां समष्टिराजसांशात्पाणपञ्चकंसभूतम् तथैतेषां पञ्चतत्त्वानां तामसांशा  
 त्पृथ्वीकृता पञ्चतत्त्वानि भवन्ति पृथ्वीकरणं कथमिति चेत् एतेषां पञ्चमहाभूतानां ता  
 मसां सरूपम् एकं एकभूतं द्विधा विभज्य एकं एकं भूताद्भूतं त्रिधा व्यवस्थाय  
 जपरमर्द्धं चतुर्धा विभज्य स्वार्द्धं भिन्ने स्वर्द्धं पुनश्चतुष्टयं संयोजनं कार्यं तत्पृथ्वीक



॥ त. वो ॥  
॥ ४ ॥

एतांभवति एतेभ्यः पञ्चीकृतं यश्च महाभूते ध्याः स्थूलशरीरं भवति पिण्डब्रह्माण्डयोरे  
कम् ॥ ब्रह्माण्डं चैव स्थूलशरीरं दो अभेदाभिमाना जीवनामकं ब्रह्म प्रतिविम्बं भवति  
सच जीवः प्रकृत्यस्वस्मिन्नीश्वरभित्तत्वं जानाति अविद्यापाधिः सन्नात्मा जीव इ  
त्युच्यते ॥ मायोपाधिः सन्नात्मा इश्वर इत्युच्यते ॥ एवमुपाधिभेदा जीवेश्वरभेद इति  
यावत्पर्यन्तं निवृत्तिः ॥ तावज्जन्ममरणादिरूपः संसारेन निवर्तते ॥ तस्माद्वेतो जीवे  
श्वरयोर्भेदवृद्धिर्न कार्या ॥ ननु साहंकारस्य किञ्चित्त्वन्तस्य जीवस्य निरहंकारस्य सर्व  
ज्ञस्येश्वरस्य च तत्त्वमसीति महावाक्यात्कथमभेदवृद्धिः स्यादुभयोर्विरुद्धधर्माका  
नधर्माकानत्वादिति चेन्न ॥ स्थूलशरीराभिमाना जीवस्त्वं पदवाच्योर्थः ॥ उपाधि वि

॥ राम ॥  
॥ ४ ॥

निर्मुक्तं समाधिदशायां भुङ्क्ते चैतन्यं त्वं पदलक्ष्यार्थः ॥ एवं सर्वजन्तादिविशिष्टेश्व  
रस्तत्पदवाच्यार्थः ॥ उपाधिभूतं भुङ्क्ते चैतन्यं तत्पदलक्ष्यार्थः ॥ एवं जीवेश्वरयोश्चैत  
न्यरूपेणाभेदे वाधकाभावः ॥ एवञ्च वेदान्तवाक्यैः सद्गुरूपदेशेन च सर्वेष्वपि भू  
तेषु येषां ब्रह्मवृद्धिरूपत्वात् स जीवन्मुक्ता इत्यर्थः ॥ ननु जीवन्मुक्तः कः ॥ यथा दे  
हो हं पुरुषो हं ब्राह्मणो हं भुङ्क्ते इति दृढनिश्चयः ॥ तथा नाहं ब्राह्मणो न भुङ्क्ते  
न पुरुषो न स्त्रीति ॥ किन्तु असंगः सच्चिदानन्दरूपः प्रकाशरूपः सर्वान्तर्यामि  
चिदाकाशरूपोऽस्मीति ॥ दृढनिश्चयरूपः ॥ अपरोक्षज्ञानवान् जीवन्मुक्तः ॥ वक्ष्ये  
वाहमुस्मीत्यपरोक्षज्ञानेन निखिलकर्मवन्धविनिर्मुक्तः स्यात् ॥ कर्माणिकति



॥ ५ ॥

विधानिसंज्ञातिचेत् आगामिः सञ्चितः पारश्चमेतेन त्रिविधानिसन्ति ज्ञानोत्पत्त्य  
नन्तरं ज्ञानिरेककृतं पुण्यपापरूपं कर्म यदस्ति तदा गामीत्यभिधीयते सञ्चितं  
कर्म किम् अनन्तकोटिजन्मनां बीजभूतं स यत्कर्म ज्ञातं पूर्वाज्जितं स यत्त्रियुतितत्  
ञ्चितं कर्म पारश्चकर्म किमिति चेत् इदं शरीरमुत्पाये ह लोके एव सुखदुःखादि  
भोगपदं यत्कर्म तत्पारश्चकर्म तनुभोगेन नष्टमभवति पारश्चकर्म किमिति चेत्  
इदं शरीरमुत्पाये ह लोके एव सुखदुःखादिभोगपदं यत्कर्म तत्पारश्चकर्म तनुभोगे  
न नष्टमभवति पारश्चकर्मणां भोगादेव क्षयमिति श्रुतेः सञ्चितकर्म तु ब्रह्मेवाहम्  
स्मीति निश्चयात्मकज्ञानेन नश्यति आगामिकर्मापि ज्ञानेन नश्यति वस्तुतः आगा

॥ राम ॥

॥ ५ ॥

॥ ६ ॥

मिकर्मणां जलगतजलवत्ज्ञानिनां सवन्ध एव नास्ति किञ्च ज्ञानिनं ये सुवन्ति भ  
जन्त्यर्चयन्ति तान्यतिज्ञानिकृतं आगामिपुण्यं गच्छति तान्यतिज्ञानिकृतं सर्वपा  
पात्मकमागामिकर्म गच्छति उपपत्तिं सुरुदः साधुकृत्त्राद्विषयनपापरूपज्ञानमिति  
श्रुतेः तथा चात्मा चित्संसारं तीर्त्वा ब्रह्मानन्दमिहैव प्राप्नोति तदतिशोकमात्मवि  
दिति श्रुतेः ननु तज्जतिवाकाशं सपद्मस्य गृहेऽथवा ज्ञानसंयाप्रिप्तमये मुक्ता  
सौविगताशय इति स्मृतेश्च इति श्रीपरमहंसपरिव्रजकाचार्यश्रीमच्छं  
काचार्यविरचितं तत्त्वबोधाख्यसम्पूर्णम्

॥ राम ॥

॥ ६ ॥

॥ शुभम् ॥



आशा सरकाथि

1.576

ASHA ARCHIVES